

Nekdanji odvisniki v programu reintegracije: zunanje in notranje ovire na poti do zaposlitve

Špela Debeljak, Eva Sirc Mitrovič in Klara Šurla

V poglavju smo se osredotočile na ovire, s katerimi se bivši odvisniki v reintegracijskem programu soočajo ob iskanju zaposlitve. V raziskavo smo vključile devet udeležencev moškega spola, starih od 24 do 44 let, ki so vključeni v program reintegracije v treh slovenskih društvih. Ugotovile smo, da so med najpogostejšimi ovirami, kot jih zaznavajo udeleženci, stigmatiziranje s strani nadrejenih in sodelavcev, pridobitev potrdila o nekaznovanosti (posameznik ni bil nikoli obsojen ali je bila obsodba izbrisana iz kazenske evidence) in težave s pozornostjo. Pridobitev potrdila, da udeleženci trenutno niso v kazenskem postopku (posameznik v tem trenutku ni v sodnem postopku), ni med ovirami. Ugotovile smo tudi, da je večina udeležencev nezaposlenih, vsi pa imajo nižjo izobrazbo. Hkrati so udeleženci večinoma izredno motivirani za iskanje zaposlitve in dodatno izobraževanje ter se želijo vrniti v vsakdanje življenje. Uporabnost naše raziskave vidimo predvsem v prepoznavanju ovir in omogočanju njihove premostitve ter možnosti izboljševanja programov reintegracije.

Uvod

Z raziskavo smo želele ugotoviti, s kakšnimi težavami se ob ponovnem vstopu na trg dela soočajo bivši zasvojeni po zaključenih programih rehabilitacije. Področje raziskovanja bivših zasvojenih kot ranljive skupine zaposlovanja je v Sloveniji predmet le redkih raziskav (Krajnc, 2011; Trbanc, Boškić, Kobal in Rihter, 2003; Vučak, 2000). Nekatere so se že osredotočale

na težave zaposlovanja posameznikov z zgodovino uporabe drog, za katere ni jasno, ali so se že vključili v rehabilitacijo, z našo raziskavo pa bomo skušale že izvedene raziskave dopolniti.

Težave nekdanjih odvisnikov pri iskanju zaposlitve

Problem zaposlovanja bivših odvisnikov je potrebno obravnavati, ker je brezposelnost tako pri bivših odvisnikih od drog kot od alkohola pomemben dejavnik tveganja za recidiv po že končanem zdravljenju (Henkel, 2011). Zaposlitev bivšim odvisnikom omogoča konstruktivno razporejanje časa in ekonomsko neodvisnost. Poleg tega pomembno vpliva na reintegracijo bivših zasvojenih v širšo družbo in tako zanje pomeni tudi odmik od mreže uporabnikov drog in priložnost za oblikovanje odnosov s posamezniki, ki podpirajo njegovo treznost (Mcintosh, Bloor in Robertson, 2008). Večinoma so ukrepi zaposlovanja najbolj ustrezni, če se vanje vključijo posamezniki takoj po vrnitvi z zdravljenja v skupnostih. Ti posamezniki so namreč takrat večinoma zelo motivirani in imajo veliko življenjskih načrtov. Če zaposlitve ali možnosti nadaljnjega izobraževanja ni, lahko pride do upada motivacije in do recidiva (Trbanc idr., 2003). Služba bivšemu odvisniku predstavlja tudi vir samospoštovanja, kar je lahko pomemben varovalni dejavnik pred recidivom. Imeti službo za to populacijo lahko predstavlja tudi dokaz uspešnega vračanja v tradicionalno življenje (Mcintosh idr., 2008).

Bivši odvisniki, ki se na trg dela vračajo po zaključenem zdravljenju, se sodeč po že izvedenih raziskavah soočajo s številnimi izzivi. Pri njih se pogosto pojavljata pomanjkanje samozavesti in črnogledost, ki je v določenih vidikih utemeljena. Ti posamezniki imajo namreč pogosto pomanjkljive spretnosti, delovne izkušnje in poklicne kvalifikacije, za čas zdravljenja vrzel v svojih življenjepisih in pogosto tudi kriminalne kartoteke. Pogoste so tudi težave z duševnim zdravjem, ki pri delodajalcih vzbudijo strah za absentizem (Klee, McLean in Yavorsky, 2002). Zunanje ovire, s katerimi se soočajo, so lahko pomanjkljiv režim ugodnosti za zaposlovalce te ranljive skupine, ki bi sicer lahko v primeru dobre organiziranosti deloval spodbudno, in odnos zaposlovalcev, ki je pogosto pod vplivom predsodkov, npr. da so te osebe nezanesljive in nepoštene (Klee idr., 2002). Ti posamezniki zato običajno opravljajo slabše plačana dela (Trbanc idr., 2003) in so večkrat prisiljeni v opravljanje dela na črno (Spencer idr., 2008).

Tudi v Sloveniji imajo bivši odvisniki pogosto oteženo pot do zaposlitve. Težave ob (ponovnem) vstopu na trg dela jim povzročajo pomanjkljiva

izobrazba, pomanjkanje delovnih izkušenj in zdravstvene težave, obenem pa dejstvo, da jih tudi v primeru, da delodajalcu ne priznajo svoje odvisnosti v preteklosti, na delovnem mestu kdo prepozna. Še vedno so prisotni predsodki s strani delodajalcev in sodelavcev, da posamezniki z zgodovino uživanja drog niso pošteni, zanesljivi in vredni zaupanja (Krajnc, 2011; Trbanc idr., 2003; Vučak, 2000).

Katere ukrepe sprejemamo na tem področju?

V Sloveniji področje zaposlovanja bivših odvisnikov ni podrobneje opredeljeno z nobenim zakonskim aktom, država pa občasno ponudi določene spodbude zaposlovanju te populacije. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti spodbuja razvoj socialnih podjetij, ki se lahko osredotočijo tudi na zaposlovanje bivših odvisnikov, preko javnih razpisov, ki se sofinancirajo iz sredstev Evropskega socialnega sklada (Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, 2016). V okviru Zavoda za zaposlovanje RS se izvajajo različni programi, katerih cilj je spodbujanje nadaljnega izobraževanja, usposabljanja ter zaposlovanja, a večinoma njihova ciljna skupina niso neposredno bivši odvisniki (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2013). Leta 2014 je bila sprejeta Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog 2014–2020, katere cilj je bil med drugim pospešiti razvoj programov socialnega zaposlovanja bivših zasvojenih oseb.

Naš namen je bil pridobiti čim bolj celosten vpogled v težave, s katerimi se srečujejo rehabilitirani posamezniki ob (ponovnem) vstopu na trg dela, in s tem ponuditi izhodišča za nadaljnje praktično delo na tem področju. Boljše poznavanje njihovih težav bi pomagalo pri oblikovanju programov pomoči za nekdanje odvisnike, ki se vračajo na trg dela. V pomoč bo tudi delodajalcem, da bodo lažje prepoznali, kje morda nezavedno ustvarjajo ovire, pozneje pa tudi, na katerih področjih ti zaposleni potrebujejo največ podpore. Da bi čim bolj poglobljeno obravnavale težave in izzive, smo se odločile za kvalitativni način raziskovanja, pri čemer smo predhodno oblikovale vprašanja za intervju, ki pa smo jih sprti prilagajale glede na odgovore udeležencev. Na podlagi težav, ki so se v predhodnih študijah izkazale kot pogoste pri populaciji bivših zasvojenih, smo oblikovale tudi seznam možnih ovir, ki so ga udeleženci dopolnili po intervjuju.

Glede na predhodne ugotovitve raziskav smo si postavile tri hipoteze. Predvidevale smo:

- da bodo naši sogovorniki večinoma brezposelni posamezniki z nižjo izobrazbo,
- da pri iskanju zaposlitve zaznavajo stigmo s strani delodajalcev in bodočih sodelavcev ter
- da so v zaključni fazi programov rehabilitacije od drog in alkohola zelo motivirani za delo.

Metoda

Udeleženci

V raziskavo je bilo vključenih devet uporabnikov iz različnih programov reintegracije v Sloveniji. Iz Društva UP so bili v raziskavo vključeni trije, iz Fundacije Vincenca Drakslerja štirje in iz Društva Projekt Človek dva uporabnika. Vsi udeleženci so bili moškega spola. Povprečna starost udeležencev je bila 33,7 let ($SD = 7,6$). Dva udeleženca imata zaključeno osnovnošolsko izobrazbo, šest udeležencev ima zaključene različne poklicne šole, eden pa gimnazijsko izobraževanje. Sedem izmed udeležencev je bilo v času izvajanja intervjujev brezposelnih, eden je bil invalidsko upokojen, eden pa zaposlen za določen čas.

Pripomočki

V raziskavi smo uporabile polstrukturirani intervju. Vseboval je 12 vprašanj, s katerimi smo zajele zaposlitveni status udeležencev, njihov pogled na proces iskanja službe, pretekle delovne izkušnje, njihovo subjektivno oceno koristnosti programov reintegracije za zaposljivost in njihove ideje, kaj bi jim lahko še pomagalo pri izboljšanju lastne zaposljivosti. Poleg tega smo udeležence na koncu intervjuja vprašale tudi, kaj pomembnega bi še izpostavili, česar nismo zajele v intervjuju. Nazadnje smo uporabile še krajši seznam možnih težav na poti do zaposlitve, ki smo ga sestavile na podlagi strokovne literature (npr. Klee idr., 2002; Trbanc idr., 2003; Vučak, 2000) in je vsebovala področje težav pri pridobitvi zdravniškega potrdila, stigmatiziranje s strani sodelavcev, stigmatiziranje s strani nadrejenih, težave, povezane s kriminalno kartoteko, potrdilo o nekaznovanosti, potrdilo, da oseba ni v kazenskem postopku, izkoriščanje, težave s pozornostjo, nihanje razpoloženja in zdravstvene težave. Na ta način smo poskušale združiti različne možne ovire, s katerimi se bivši odvisniki srečujejo pri iskanju zaposlitve. Podatki, ki smo jih pridobile, so nam pomagali pri prepoznavanju najpogostejših ovir.

Postopek

Pri zbiranju vzorca smo uporabile namensko vzorčenje, saj smo zaradi narave raziskovalnega problema potrebovale udeležence s točno določenimi značilnostmi (odvisniki, vključeni v program reintegracije). Na spletu smo poiskale programe reintegracije odvisnikov, ki potekajo v Sloveniji. Izbrale smo štiri programe in po elektronski pošti vzpostavile stik z njimi. Pred intervjujem smo udeležencem razložile namen raziskave in jim priskrbele tiskana potrdila o raziskavi. Potrdila so udeležencem zagotovila prostovoljnost sodelovanja in anonimnost. Vsakega udeleženca smo pred začetkom izvajanja intervjuja vprašale, ali dovoli glasovno snemanje intervjuja. Zagotovile smo jim, da bodo ti posnetki uporabljeni samo za lažjo organizacijo podatkov in izbrisani ob zaključku našega dela. Osem od devetih udeležencev je v snemanje privolilo. Intervjuje smo izvajale v prostorih programov reintegracije. Skušale smo poiskati čim bolj mirne in zasebne prostore, tako da drugi uporabniki niso motili intervjujev. Intervjuji so v povprečju trajali 23 min.

Podatke, ki smo jih pridobile z intervjuji, smo analizirale s pomočjo utemeljene teorije (Glaser in Strauss, 1967). Gre za enega od kvalitativnih pristopov analize podatkov. Najprej smo odgovore udeležencev, ki so tvorili smiselno celoto, prepisale v Wordov dokument in jih med seboj pomešale. Skupaj smo izločile tiste odgovore, ki niso nosili pomena (npr. *nič, ne, da* ipd.). Nato je vsaka od nas ustvarila poljubno število kategorij prvega reda, glede na podobne odgovore, za katere bi lahko rekli, da govorijo o isti stvari. Te kategorije smo pregledale in ocenile, katere kategorije obdržati, katere združiti, katere pa preimenovati ali preoblikovati.

Rezultati

Po t. i. utemeljeni teoriji smo iz podatkov izločile 15 kategorij prvega reda, ki smo jih združile v šest kategorij drugega reda; te so predstavljene v tabeli 1. Prikazale smo tudi pogostost posamezne morebitne ovire na seznamu.

Tabela 1. Kategorije odgovorov udeležencev s prototipnimi primeri

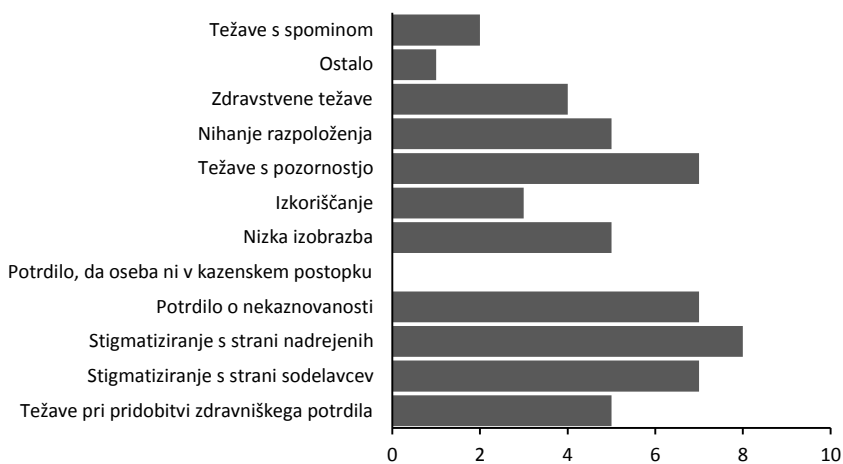
Primeri odgovorov	Kategorije prvega reda	Kategorije drugega reda
<p>“Službo iščem že več let, tudi vmes.”</p> <p>“Da, iščem zaposlitev, sem na zavodu že od leta 2014.”</p> <p>“Iščem po internetu za prosta delovna mesta (zaposlitev.si, mojedelo.si), gledam v Delu, oddajam prošnje (15–20 za zdaj, dobil sem samo 3 odgovore), delam na kmetiji (2–3 x na teden – prostovoljno), bil sem na zaposlitveni agenciji.”</p>	Aktivno iskanje zaposlitve	
<p>“Rad bi se vrnil v vsakdanje življenje.”</p> <p>“Sem zelo motiviran, kar delam, delam dobro. Rad imam svoj poklic, tako da se veselim službe. Želim še kaj narediti iz svojega življenja, veselim se prihodnosti.”</p> <p>“Najprej so me hoteli dati na invalidsko komisijo, da bi dobival pokojnino, ampak jaz imam še neke želje v življenju. Bi pa si želel delati, ampak nimam vozniškega izpita, ga pa želim narediti.”</p>	Motiviranost	Iskanje zaposlitve
<p>“V svojem poklicu sem nabral 5 let izkušenj, v zaporu pa sem delal v proizvodnji.”</p> <p>“Delal sem že po 15 restavracijah, ampak vse po 2, 3 mesece, ker nisem bil primeren.”</p> <p>“Sem že prej delal, tako da sem bolj pomagal drugim, največ delovnih izkušenj pa sem dobil v zaporu, kjer sem bil 15 let.”</p>	Izkušnje	
<p>“Zdravstvenega potrdila ne bi dobil zaradi bolezni ožilja.”</p> <p>“V roki mi je obtičal del igle, ki boli, če delam določene gibe.”</p> <p>“Pri pridobitvi zdravstvenega potrdila bi imel težave, ker jemljam tablete, antipsihotike.”</p>	Zdravstvene težave	
<p>“Ja, to je težava, ker potrdila o nekaznovanosti ne bom dobil še vsaj štiri leta.”</p> <p>“Bil sem v zaporu 15 let.”</p> <p>“Imam obsežno kartoteko, če bi jih to zanimalo, bi lahko imel hude probleme.”</p>	Kriminalna zgodovina	Objektivne ovire
<p>“Predusem pisanje življenjepisa in prošenj, nimam težav z izražanjem, temveč s pisanjem samim. Strah me je, da me bodo na razgovoru spraševali o moji preteklosti ... Mislim, da je moja preteklost ogromna ovira na poti do zaposlitve.”</p> <p>“Moje izkušnje so večinoma izpred 20 let, ko me vprašajo, kaj sem počel vmes, povem, da sem delal na črno in preko študentskega servisa.”</p> <p>“Ne bi se hvalil s svojo preteklostjo, delovne izkušnje iz zapora bi izpustil.”</p>	Vrzel v življenjepisu	

Primeri odgovorov	Kategorije prvega reda	Kategorije drugega reda
<p>“Sicer sem upokojen; če bi iskal službo, bi mi verjetno prišlo prav kakšno dodatno izobraževanje, saj imam samo poklicno šolo.”</p> <p>“Rad bi se bolj specializiral, se izobraževal (dodatno, v svojem poklicu).”</p> <p>“Pogrešam pridobivanje delovnih izkušenj, mogoče možnost dodatnih izobraževanj.”</p> <p>“Trenutno delam splošno maturo, potem nameravam pridobiti univerzitetno izobrazbo.”</p> <p>“Verjetno kakšne začasne zaposlitve, kjer bi imel poskusno dobo pa tudi pridobil priporočila za naprej, pomagalo bi, če bi bila vsa sveža delovna mesta na enem mestu, na primer na zavodu.”</p>	<p>Želja po izobraževanju</p>	<p>Izobrazba</p>
<p>“Verjetno tudi negotovost zaradi izobrazbe, imam dokončano samo srednjo šolo – gimnazijo.”</p> <p>“Je pa ovira tudi to, da imam samo osnovnošolsko izobrazbo.”</p> <p>“Poklicno izobrazbo imam, ampak me to ne moti, za moje ambicije je popolnoma dovolj.”</p>	<p>Zadovoljstvo z izobrazbo</p>	
<p>“Mogoče bi me videli kot drugačnega človeka, če bi povedal, da sem imel težave z drogo.”</p> <p>“Ja, odvisno od človeka, ker imajo nekateri o nas res velike predsodke in spremenijo mnenje o tebi, ko izvejo. Eni so bolj realni pa mogoče vidijo, da si se skušal pobrat. V primeru, da bi se odnos spremenil, bi poskusil najti drugo službo, saj so odnosi in delovno okolje pomembni.”</p> <p>“Pričakujem neke predsodke, upam, da se jih bodo znebili, ko me spoznajo.”</p> <p>»Vsi mislijo, da smo narkomani nepopravljivi.«</p>	<p>Pričakovanje stigme</p>	
<p>“Za delo v prejšnji službi sem v prošnji skrnil, da sem bil v komuni, ampak nekdo me je poznal. Prikril sem, ker me je bilo strah, da ne bi dobil zaposlitve, da bi me obsojali.”</p> <p>“Jaz ne skrivam svojega življenja, ni mi težko reči, da sem bil 15 let v zaporu, se pa seveda ne hvalim s tem. Vendar pa pri iskanju zaposlitve verjetno tega ne bi ravno izpostavljajal.”</p> <p>“Najbolj me skrbi, ali naj povem delodajalcu za svojo preteklost.”</p>	<p>Prikrivanje preteklosti</p>	<p>Subjektivne ovire</p>

Primeri odgovorov	Kategorije prvega reda	Kategorije drugega reda
<p><i>“Naštel bom svoje delovne izkušnje, kvalifikacije, lastnosti, da sem odgovoren, vesten, imam rad red, čistočo.”</i></p> <p><i>“Sem delaven, pripravljen na odgovornost in dogovore.”</i></p> <p><i>“Nisem konfliktna oseba, z vsakim bi se pogovarjal, ne obsojam nikogar, vsi smo enakopravni.”</i></p> <p><i>“Pomagalo bi, če bi vedel, kakšen je delodajalec, predvsem zaradi skupnih tem in da bi vedel, katere prednosti izpostaviti. Sicer pa bi povedal, da sem delaven, zanesljiv in da bi mi delo koristilo.”</i></p>	<p>Osebnostne prednosti</p>	<p>Osebnostne značilnosti</p>
<p><i>“Sem zelo jezikov, glasen, tega se skušam odvaditi. Sem tudi precej impulziven in trmast, kar mi je v preteklosti povzročalo težave.”</i></p> <p><i>“Predvsem lastna osebnost – prepirljiv, impulziven, hitro se premislim in to tudi izpeljem.”</i></p> <p><i>“Težko se podredim, nisem navajen sprejemati ukazov šefa.”</i></p>	<p>Osebnostne pomanjkljivosti</p>	
<p><i>“Neposredno sicer ne delamo na zaposljivosti, vendar vidim koristnost predvsem v urjenju drugih spretnosti – socialne, komunikacijske. Dobro je, da gremo na zaposlitvene dneve, karierne sejme, tako lahko stopimo v stik z bodočimi delodajalci. Program se mi zdi neke srednje koristen za pridobitev zaposlitve.”</i></p> <p><i>“V društvu smo vključeni v to socialno podjetništvo v okviru reintegracije, kjer imamo vsak dan delovno terapijo. Ta program je zelo dober, se mi zdi koristen; res nisem vedel, da kaj takega obstaja, vsak dan delamo kaj novega.”</i></p> <p><i>“Ta zaposlitveni trening se mi zdi res konstruktiven, ker mi bo pomagal razvit debato z delodajalcem in da ne zmrznem na razgovoru.”</i></p> <p><i>“Ja, programi zaposljivosti se mi zdijo izredno koristni, si bolj siguren vase, poznaš prave izraze, razvijaš kompetence, veš, kaj pričakovat, kako se predstaviti.”</i></p>	<p>Subjektivna ocena koristnosti programa pri zaposlovanju</p>	
<p><i>“70 % sam, 30 % pa socialni krog: od njih pričakujem določene spodbude, da se lahko družim. Trenutno imam tudi prijatelja s podobno izkušnjo, sva skupaj v tem. Pomembno je pravzaprav sterilno okolje, v bistvu vata. Pomembno je tudi okolje tukaj, kjer si nič ne skrivamo.”</i></p> <p><i>“Mojo preteklost vsi poznajo in me spremljajo na poti, še zdaj. To mi malo olajšuje situacijo.”</i></p> <p><i>“Mislim, da je ovira predvsem okolje, v katerem živimo, predvsem zaradi vez in poznanstev, ki ti dajo prednost.”</i></p> <p><i>“Mislim, da bi pri iskanju zaposlitve potreboval veliko poznanstev in veliko truda.”</i></p>	<p>Podpora socialnega okolja</p>	<p>Viri podpore</p>

Primeri odgovorov	Kategorije prvega reda	Kategorije drugega reda
<p>“Super bi bilo več denarne pomoči – npr. prevozi do šole, šolnine itd.”</p> <p>“Mogoče, da bi bili boljše finančno podprti, s tem kar imamo, ne moremo živeti takega življenja kot drugi.”</p>	Finančna pomoč	

Opazimo lahko, da so si trditve v kategorijah prvega reda načeloma zelo podobne, vendar prihaja tudi do razlik, na primer pri zadovoljstvu z izobrazbo, saj so z njo večinoma – razen ene izjeme – nezadovoljni. Enako bi lahko rekli o prikrievanju preteklosti, ko bi nekateri udeleženci raje prikriili svojo preteklost, nekateri pa je sicer ne bi niti izpostavljali niti skrivali.

Slika 2. Odgovori intervjuvancev o pogostosti možnih ovir

Iz slike 2 je razvidno, da bivšim odvisnikom največje ovire predstavljajo pričakovanje stigmatiziranja s strani nadrejenih in sodelavcev, pridobitev potrdila o nekaznovanosti in težave s pozornostjo. Potrdilo, da oseba ni v kazenskem postopku, sodeč po odgovorih intervjuvancev ni ovira pri iskanju in pridobivanju zaposlitve.

Razprava

V raziskavi nas je zanimalo, s kakšnimi ovirami se na poti do zaposlitve srečujejo bivši odvisniki v reintegracijskih programih. Predvidevale smo, da

bo večina udeležencev brezposelnih, z nižjo izobrazbo, da bodo pričakovali stigmo pri delodajalcih ter sodelavcih in da bodo motivirani za delo.

Sprejele smo prvo hipotezo, saj je bil le eden od naših udeležencev v času intervjujev zaposlen, vsi udeleženci pa imajo nižjo izobrazbo (osnovna šola, poklicna šola, gimnazijska izobrazba) in so z njo večinoma nezadovoljni. To glede na raziskave ni presenetljivo, saj kažejo, da imajo ti posamezniki pogosto pomanjkljive spretnosti in poklicne kvalifikacije (Klee idr., 2002).

Sprejele smo tudi drugo hipotezo; izkazalo se je namreč, da bivši odvisniki pričakujejo predsodke in drugačen odnos do njih s strani delodajalcev in sodelavcev, če bi ti izvedeli za njihovo preteklost (npr. *»Pričakujem neke predsodke, upam, da se jih bodo znebili, ko me spoznajo.«*). Predvsem se pri njih pojavlja dilema, ali delodajalcu sploh povedati, da so nekdanji odvisniki, saj so tudi po raziskavah sodeč še vedno prisotni predsodki delodajalcev in sodelavcev, da ti posamezniki niso pošteni, zanesljivi in vredni zaupanja (Krajnc, 2011; Trbanc idr., 2003; Vučak, 2000). To je lahko povezano tudi s tem, da jih je v okviru zakonodaje težje zaščititi, saj niso nikjer evidentirani kot bivši odvisniki.

Sprejele smo tudi zadnjo hipotezo, da je večina udeležencev motiviranih za iskanje zaposlitve in delo. Udeleženci so namreč poročali, da se želijo vrniti v vsakdanje življenje in imajo željo po novih znanjih (npr. *»Najprej so me hoteli dati na invalidsko komisijo, da bi dobival pokojnino, ampak jaz imam še neke želje v življenju.«*), kar je skladno z raziskavami, saj naj bi bili odvisniki po vrnitvi iz reintegracijskih programov večinoma zelo motivirani in imeli veliko življenjskih načrtov (Trbanc idr., 2003).

Ena izmed ovir pri iskanju zaposlitve, ki smo jih odkrile v času intervjuvanja udeležencev, so zdravstvene težave (npr. *»Zdravstvenega potrdila ne bi dobil zaradi bolezni ožilja.«*), ki jih omenjajo tudi raziskave (Krajnc, 2011; Trbanc idr., 2003; Vučak, 2000). Pogosta ovira so težave s pozornostjo, ki so največkrat povezane z zlorabo substanc ali zdravstvenimi težavami, ki spremljajo udeležence. Več udeležencev je omenilo tudi, da bi pri iskanju zaposlitve potrebovali veliko poznanstev in vez, ki bi jim olajšale to pot oziroma bi delo na ta način lahko dobili veliko hitreje (npr. *»Mislim, da je ovira predvsem okolje, v katerem živimo, predvsem zaradi vez in poznanstev, ki ti dajo prednost.«*). Kot večja ovira pri iskanju zaposlitve se je izkazalo potrdilo o nekaznovanosti, ki ga večina intervjuvancev ne more pridobiti, (npr. *»Imam obsežno kartoteko, če bi jih to zanimalo, bi imel lahko hude probleme.«*). Nekateri se sicer prijavljajo na delovna mesta, ki tega potrdila ne zahtevajo,

a se zavedajo, da bi imeli težave, če bi ga delodajalec želel. Udeležencem neke vrste oviro predstavljajo tudi njihove osebnostne šibkosti (nekateri so poročali, da so impulzivni, prepirljivi), vendar to ne velja za vse udeležence, prav tako večinoma poročajo, da so delavni, poštenu in odgovorni. Izkazalo se je, da potrdilo, da oseba ni v kazenskem postopku, ni ovira, kar ni prese- netljivo, saj so naši udeleženci vključeni v programe reintegracije in so tako tik pred vrnitvijo v običajno življenje.

V raziskavo smo vključile udeležence treh različnih društev iz dveh raz- ličnih regij, zato menimo, da lahko naše ugotovitve vsaj delno posplošimo na populacijo bivših odvisnikov. Regionalna umestitev društva pravzaprav ne bi smela imeti vpliva na posplošljivost, saj so v društva vključeni bivši odvisniki iz vse Slovenije. Kot omejitev bi izpostavile spol udeležencev, vsi so bili namreč moškega spola, zato ne moremo vedeti, kakšne odgovore bi dobile od morebitnih ženskih udeleženk. Kljub temu menimo, da je naš vzorec razmeroma reprezentativen, saj smo intervjuje izvedle v treh društvih, vzorec pa se je nanašal na specifično stopnjo v programih za re- integracijo. Za večjo stopnjo posplošljivosti bi bilo potrebno zajeti večji vzorec, morda bi bilo bolje, da bi intervjuje izvajale v različnih časovnih obdobjih po društvih iz vse Slovenije, ker se uporabniki menjajo. Težave se pojavljajo pri pridobivanju udeležencev zaradi nepredvidljivih dogodkov, kot so hospitalizacija, upad motivacije, različni ukrepi (npr. udeleženca po- šljejo na »razmislek«).

Problem zaposlovanja in ovir pri iskanju zaposlitve bivših odvisnikov je potrebno raziskovati, saj o tem področju (sploh v Sloveniji) ne vemo ve- liko. Prav tako pri nas to področje ni podrobneje opredeljeno z nobenim zakonskim aktom. Nobena raziskava se ne osredotoča na sam proces re- integracije, ki je zaključna stopnja pred vstopom nekdanjih odvisnikov v vsakdanje življenje in na trg dela. Spoznanje, kaj ti posamezniki sami menijo, da je zanje ovira, je eden od načinov, s katerimi jim lahko poma- gamo pri premagovanju teh ovir. Naša raziskava tako lahko pripomore k izboljševanju programov reintegracije, saj se uporabnikom programi sicer zdijo koristni, vendar pogrešajo več poudarka na pridobivanju delovnih izkušenj ali dodatnih znanj. Dobro bi bilo podrobneje raziskati ovire, o katerih udeleženci poročajo, oziroma raziskati, ali obstajajo še kakšne druge, na katere se nismo osredotočile. Zanimivo bi bilo raziskati tudi, ali po končanem programu prihaja do upada motivacije za iskanje zapo- slitve, kadar udeleženci niso takoj zaposleni. Poleg tega bi lahko raziskali, ali je pogostost določenih ovir enako visoka, ko ti posamezniki že vsto- pijo na trg dela.

Zaključek in napotki za nadaljnje delo z nekdanjimi odvisniki

Ugotovile smo, da nekdanjim odvisnikom, vključenim v reintegracijske programe, največje ovire pri iskanju zaposlitve predstavljajo nizka izobrazba, pričakovanje stigme delodajalcev in bodočih sodelavcev, pridobivanje potrdila o nekaznovanosti in težave s pozornostjo. Večinoma so izredno motivirani za delo, iskanje zaposlitve in dodatno izobraževanje.

Splošna priporočila

Glede na ugotovitve naše raziskave priporočamo, da bi se programi reintegracije začeli povezovati s programi izobraževanja in šolami, saj so uporabniki večinoma izrazili željo po dodatnem izobraževanju. Prav tako bi v programe reintegracije lahko intenzivneje vključevali pridobivanje delovnih izkušenj oziroma bi se ti programi lahko povezali s podjetji, ki bi jim to omogočila. Delo je za nekdanje odvisnike zaščitni dejavnik pred recidivom, dejavnik, ki jim zvišuje samozavest in motivacijo, zato menimo, da bi bilo potrebnih več socialnih podjetij in drugih možnosti dela za te posameznike, saj bi jim to omogočilo finančno pomoč, ki si je želijo. V tujini že obstajajo programi reintegracije, ki se odvijajo na trgu dela, kar pomeni, da so bivši odvisniki v času reintegracije tudi ves čas delovno aktivni. Glede na uspehe teh programov bi jih bilo smiselno vzeti kot zgled za morebitno prenovo programov reintegracije v Sloveniji.

Tak program je npr. avstrijski Grüner Kreis, ki v času reintegracije v sodelovanju z organizacijo Public Employment Service Austria (AMS) uporabnikom priskrbi delovna mesta na najrazličnejših področjih (agrokultura, gradnja, tesarstvo, hotelirstvo, pisarniška dela, gostinstvo itd.), kjer delajo s kvalificiranimi strokovnjaki in se od njih tudi učijo. Poleg tega jim program ponuja karierno svetovanje in svetovanje glede iskanja zaposlitve, npr. pisanje življenjepisa, kako opraviti razgovor za službo, razna izobraževanja, prakse itd. (Grüner Kreis, b. d.). Po izteku programa reintegracije tako mnogi dobijo priložnost, da obdržijo delovno mesto, ki so ga zasedli še med potekom programa, ostali pa so veliko bolj opremljeni za spopad s trgom dela. Omenjeni program naslovi veliko težav in skrbi, ki smo jih odkrile med slovenskimi bivšimi odvisniki, saj lahko boljše zadosti željam po dodatnem izobraževanju in zmanjša strah pred stigmatiziranjem. Upabniki so tako stalno vključeni v delovna okolja in se v času obiskovanja programa naučijo spopasti s tem strahom. Predlagani program vpliva na boljši osebni razvoj, saj lahko na delovnem

mestu izboljšajo svoja močnejša in šibkejša področja, kar jim omogoča socialno okolje, v katerega so vključeni. Poleg tega ti programi zmanjšujejo potrebo po finančni pomoči, saj posamezniki dobivajo redno plačilo.

Priporočila za delo z nekdanjimi odvisniki

Pomembno je predvsem informiranje delodajalcev in zaposlenih ter rušenje njihovih predsodkov, saj gre za posameznike, ki si želijo delati in iti naprej. Tako bi odpravili tudi dilemo, ali delodajalcu povedati za svojo preteklost, ki se pri bivših odvisnikih pogosto pojavlja. Tem posameznikom moramo omogočiti tudi individualno pomoč, na katero lahko računajo, kadar se znajdejo v stiski po zaključku programa (to v naših društvih večinoma že poteka).

Delodajalcem priporočamo:

- da se ne izogibajo zaposlovanju nekdanjih odvisnikov, saj so motivirani za delo in željni novih znanj;
- naj jih ne sodijo po njihovi preteklosti, udeleženci namreč poročajo, da imajo zdaj drugačno mišljenje in cilje, ki jih želijo v življenju doseči;
- glede na ovire in želje, o katerih govorijo udeleženci, naj jim delodajalci omogočajo dodatna izobraževanja in usposabljanja;
- delovne naloge naj bodo zaradi običajnih težav s pozornostjo razdeljene na več krajših enot, tako bodo delo opravljali bolj učinkovito;
- pri dodeljevanju delovnih nalog in podajanju navodil naj bodo konkretni;
- urnik dela naj strukturirajo tako, da imajo zaposleni nekdanji odvisniki možnost predčasnega odhoda iz službe, v primeru, da so vključeni v zunanje obravnave;
- predvsem je pomembno, da jim omogočajo delo v okolju, ki jim ne predstavlja tveganja za recidiv (npr. delo z zaposlenimi, ki imajo težave z alkoholom ali drogo).

Literatura

- Glaser, B. G. in Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. New Brunswick, London: Aldine Transaction. Pridobljeno s http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf
- Gruner Kreis (b. d.). *AMS employment project*. Pridobljeno s <https://www.gruenerkreis.at/en/ams-employment-project>
- Henkel, D. (2011). Unemployment and substance abuse: a review of the literature (1990–2010). *Current Drug Abuse Reviews*, 4, 4–27.

- Klee, H. McLean, I. in Yavorsky, C. (2002). *Employing drug users: individual and systemic barriers to rehabilitation*. York: Joseph Rowntree foundation.
- Krajnc, U. (2011). *Stališča delodajalcev do ozdravljenih odvisnikov, njihovega izobraževanja in napredovanja* (Diplomsko delo, Fakulteta za organizacijske vede). Pridobljeno s <https://dk.um.si/Dokument.php?id=20675>
- Mcintosh, J., Bloor, M. in Robertson, M. (2008). Drug treatment and the achievement of paid employment. *Addiction Research and Theory*, 16(1), 37–45.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2013). *Katalog aktivne politike zaposlovanja*. Pridobljeno s www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.../zaposlovanje/apz_katalog_170513.doc
- Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo (2016). *Socialno podjetništvo*. Pridobljeno s http://www.mgrt.gov.si/si/delovna_podrocja/socialno_podjetnistvo/
- Spencer, J., Deakin, J., Seddon, T., Ralphs, R. in Boyle, J. (2008). *Getting problem drug users back into employment*. London: UK Drug policy commission.
- Trbanc, M., Boškić, R., Kobal, B. in Rihter, L. (2003). *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji, možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb* [Raziskovalno poročilo]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog 2014–2020 (2014). Uradni list RS št. 25 (12. 12. 2016). Pridobljeno s <https://www.uradni-list.si/1/content?id=116966>
- Vučak, D. (2000). *Problem zaposlovanja uživalcev nedovoljenih drog* (Diplomsko delo). VSD, Ljubljana.